

ÓZER ÁGNES

# Sorsunk, Trianon

(Újvidéki esettörténet)

Száz éve, 1920. június 4-én írta alá a magyar küldöttség a trianoni békeszerződést. Ezzel a kényszerállapottal ért véget Magyarország számára az I. világháború. A diktátum aláírása nemcsak az Osztrák–Magyar Monarchia szétesését jelentette, hanem a történelmi Magyarország államkereteinek felbomlását, a terület és a népesség jelentős csökkenését, az elszakított országrészek más országokhoz való csatolását, új államok, valamint Kis-Magyarország létrejöttét is. Az ország területe 283 ezer négyzetkilométerről 93 ezer négyzetkilométerre csökkent, a lakosság száma pedig 18,2 millióról 7,6 millióra. Az újonnan létrejött délszláv állam – amelyet előbb Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak, majd Jugoszláviának neveztek – területe és lakosságának száma, Horvátországot nem számítva, 21 ezer négyzetkilométerrel és 1,6 millió lakossal nőtt meg. A lakosságszámban benne volt az a 465 ezer magyar, akiket a mai szóhasználat szerint délvidéki magyaroknak nevezünk. A tulajdonképpen még 1918-ban felállított rendszer, amelyet a Párizs környékén megkötött békeszerződések szentesítettek, „kényszerpályákat” és „bonyolult” helyzeteket eredményezett, amelyek során a Délvidék, ritka kivételektől eltekintve, sohasem állt Magyarország „trianoni attitűdjének” középpontjában. A területi igényeket 1918. október 30-án kezdték el kinyilvánítani, amikor Mišić vajda parancsnoksága alatt a szerb csapatok bevonultak Zimonyba, majd Pancsovára (november 5-én), Fehértemplomra (november 6-án), Újvidékre (november 9-én), Szabadkára és Bajára (november 13-án). Ezt követően a belgrádi katonai egyezmény aláírása után bekövetkezett Barcs, Szigetvár, Pécs és Pécsvárad megszállása, mellyel a szerb hadsereg a Maros–Szabadka–Baja–Pécs-vonalig jutott. A Délvidék sorsa tehát hadászatiilag eldőlt, Muravidékét kivéve, melynek jövőjéről a

párizsi békekonferencián rendelkeztek, így került az SZHSZ Királysághoz. A Bánáti Nemzeti Tanács létrejötte miatt Bánátba csak 1919. február 20-án vonulhattak be a szerb csapatok, akik Pécsről és Baranya egy részéből, Bajáról és környékéről már a békeszerződés megkötése után, 1920. augusztus 24-én kivonultak. Így Vajdaságot, a békekonferencián részt vevő szerb képviselők véleménye szerint, „könnyen és minden nagyobb nehézség és harc nélkül” kapták meg (A. SAJTI 2004; 14). Talán ezzel magyarázható, hogy a békekonferencián a kisebb határ-kiigazításokon kívül Délvidékkel kapcsolatban komolyabb viták nem folytak. A déli területek sorsa pedig már 1918 novemberétől eldőltnek látszott. De nemcsak ezzel a részletkérdésnek ható ténnyel, hanem az egész Nagy-Trianon paktóban megkötött békeszerződéssel kapcsolatos bármely kérdést jóval korábban megválaszoltak, ezért beszélhetünk könnyű és nagyobb nehézségek nélküli megszerzésről.

A megváltozott helyzetet azok érzékelték a leginkább, akik a katonai megszállás alatt lévő területeken éltek. A délvidéki magyarok 1918 és 1920 között többször is közvetlen veszélynek voltak kitéve. Félelmük a szerb hadsereg bevonulásakor volt a legnagyobb, de a későbbiekben is rettegésben kellett élniük, nemcsak a fizikai veszélyeztetettség miatt, hanem az itt élő szerbség ellenséges viselkedése és a kisebbségi helyzetüket tudatosító akciók időszakos fokozódása miatt is.

Újvidéken még emlékeztek 1914 nyarára, amikor a szerb lakosságot már a hadüzenetet követő napon inzultusok érték. Állandóak voltak a házkutatások, a szerb üzletek kirakatait beverték, a városi tanács betiltotta minden szerb intézmény működését. A városigazgatás megmaradt ugyan vegyes összetételűnek, de nem a szerbek voltak többségben benne. Még a polgármesteri tisztséget betöltő Demetrovits Vladimirnál is házkutatást tartottak. Demetrovits 1915-ben elhunyt, helyére pedig Profuma Béla lépett. Ő volt az, aki Tisza Istvánt is üdvözölte újvidéki látogatása alkalmával, a város ugyanis fontos közlekedési csomóponttá vált a szerbiai frontra igyekvő katonai alakulatok számára. Ebben az időszakban a városi tanácsnak szorosan együtt kellett működnie a pétervárad katonai hatóságokkal, hiszen hadiállapot uralkodott. A város vezetőségének minden erejét latba kellett vetnie, hogy megvédje a tekintélyes

szerb polgárokat és értelmiségieket a bebörtönzéstől és az internálástól. Profuma Béla már 1892-től, amikor napidíjasként szolgálatba lépett, különböző posztokon szolgált a városi közigazgatásban. A ranglétrán lassan haladva jutott a legmagasabb pozícióra. 1908-ban gazdasági tanácsossá lépett elő, s így az alpolgármesteri tisztség is az övé lett. A háború kitörésének híre is ebben a bársonyszékben érte. Felelős poszt volt ez négy éven keresztül, egészen 1918 novemberének első napjaiig, amikor már nem az észérvek és az évtizedeken keresztül beidegződött, békebeli tisztviselői szokásrend uralkodott. Az elveszített háború és az összeomló ország nagy felelősséget rótt minden város vezetésére, különösen azokéra, amelyekben a lakosság többnemzetiségű volt. A győztes szövetséges csapatok, amelyek kötelékében a szerb hadsereg Albánián visszavonult egységei is harcoltak, 1918 októberében elérték a Monarchia határfolyóit, és csak a parancsot várták, hogy átkeljenek azokon. Bonyolult és kellemetlen feladat állt Újvidék vezetése előtt is.

A szemtanúk, elsősorban a szerb visszaemlékezők, arról számoltak be, hogy nagy volt a félelem. Félték a város magyar lakosai, de félték a szerbek is. Dr. Milan Petrović tanár, aki a Szerb Népbizottság tagja volt, úgy emlékezett, a gimnáziumban az az üzenet várta, hogy ismételten keressik a városházáról. Amikor a polgármester irodájába ért, Profuma Bélán és Forszter Géza városi tanácsoson kívül türelmetlenül várt rá Payerle Nándor rendőrkapitány is. Azt kérdezték tőle, tudja-e, mit akarnak tenni a szerbek, és mik a szándékaik a város nem szerb lakosságával. Arról is beszámolt, hogy a városlakók féltették a gyerekeiket. Payerle neki mondta el, hogy a rendőrség már nem képes fenntartani a rendet, és hogy legjobb lenne külön magyar és szerb nemzetőrséget felállítani. A bizonytalanság azonban nem tartott sokáig. Boško Pavlović, a hadifogságból hazafelé tartó szerb tiszt a hatalomátvételben, valamint a szerb lakosság katonai szervezkedésében kulcsfontosságú egyéniséggé lépett elő. Jelentésében arról írt, hogy 1918. november 8-án, éjjel után sürgősen összehívták a Szerb Nemzeti Tanács szűkebb tagságát. Profuma Béla polgármestert, Payerle Nándor rendőrkapitányt, Ribiczei Kálmán szenátort és a városi főispán titkárát, valamint Vachtl János rendőrségi tisztviselőt a szerb nemzetőrség ébresztette föl és kísérte az értekezlet-

re. A városvezetés tagjai rettegve érkeztek meg, mert azt hitték, hogy letartóztatják őket. Ezen a gyűlésen azonban csak az történt, hogy Boško Pavlović kijelentette: a katonai szervek nevében átvette a hatalmat. Erre a városatyák, így Profuma Béla polgármester is, kijelentették, hogy „önakaratkából lemondanak a hatalomról, és ezentúl a Szerb Nemzeti Tanácsnak és katonai hatalomnak rendelik alá magukat” (BJELICA 2018; 223). Ezzel a városvezetés feladata a Szerb Nemzeti Tanácsra és a katonai parancsnokságra szállt át. Ezt november 9-én az I. szerb hadsereg és a későbbiekben a szövetséges francia egységek bevonulása követte. Ezután új városvezetést állítottak föl, amelynek élére Jovan Živojinović tanárt választották meg. A magyar városatyák, így Profuma Béla is, megmaradtak városi tisztviselőnek, még akkor is, amikor a posztokat a szerb nyelv ismeretétől tették függővé, és a nem szláv eredetű hivatalnokokat elbocsátották. Szinte biztosra vették, hogy az új hatalom nemcsak ideiglenes, hanem tartós intézkedéseiről van szó.

A szerb hadsereg bevonulását követő időszakban a közéletet a mai Vajdaság egész területén, így Újvidéken is, a fokozatos hatalomátvétel jellemezte. Ez a fokozatos hatalomátvétel három fázisban történt, és a közigazgatás különböző szintjein provizórikusnak volt mondható, lévén, hogy a közigazgatási szervek a Magyarországtól való elszakadás folyamatában jöttek létre. Ennek a procedúrának az utolsó, harmadik szakaszában, amely 1918. december 20-án vette kezdetét, és a Nagy Nemzeti Tanács feloszlásáig, 1919. március 11-éig tartott, nemcsak az újonnan megalakított ideiglenes állami szerveknek, hanem a vármegyei és a városi közigazgatásnak is kiemelt szerep jutott. Újvidéken az első kibővített, törvényhatósági jogokkal felruházott városi tanács ülésén, amelyet 1919. február 25-én tartottak meg, a magyarok és a németek is ismétlenül részt vettek. Az ülésen Jovan Živojinović elnökölt, aki nemcsak polgármesterként szerepelt, hanem ideiglenesen a főispáni rang jogkörével is föl volt ruházva. A régi felálláshoz nemcsak a magyar és német képviselőket hívták meg, hanem új, zömében délszláv származású egyéneket is beiktattak. A nem délszláv származású képviselőknek komoly szerep jutott: dr. Marczekovity Imrének főjegyzőként, Wágner Károlynak városi főorvosként, Profuma Róbertnek városi tanácsosként, Stesszel Rudolfnak

főmérnökként, Paitz Józsefnek városi főpénztárosként. Szántó Aladárt aljegyzőnek és tiszteletbeli tanácsosnak, Trischler Aladárt pedig számvevőnek nevezték ki. A törvényhatósági bizottság tagjaiként dr. Bruck Géza, Irsay Antal, dr. Leitner Benő, Szabó János, Szedlacsek Lajos, Frank Lipót, dr. Vilt Vilmos, Fáth Ferenc és Hess Fridrich voltak jelen.

Az értekezlet kezdetén az egybegyűlteket Jovan Živojinović polgármester köszöntötte, aki reményét fejezte ki, hogy a kibővített városi tanács tagjai „a város jólétének érdekében teljes összhangban fognak dolgozni az állami és polgári hatalomváltást követően”. A napirend első pontja az eskütétel volt, melynek során a polgármester Bácska, Bánát és Baranya Nemzeti Tanácsát is képviselte. A többi napirendi pont az új, felsőbb hatalom által eszközölt változásokról, valamint a városi bizottságok megválasztásáról szólt. Mielőtt azonban ezek sorra kerültek volna, Jovan Živojinović arról tájékoztatta a képviselőket, hogy két alkalommal is táviratban köszöntötte a szerb uralkodót, valamint a választáviratokat is ismertette. A karácsonyi és újévi köszöntőre érkezett választ föl is olvasta, amelyben a trónörökös megköszönte a „számára kedves Újvidék hazafiás és megható kívánságait, és üdvözlétét küldte a város polgárságának, abban a reményben, hogy Újvidék az új közös államban is megtartja azt a szép kulturális szerepét, amelyet ezidáig is betöltött” – feltételezhetően itt a szerb kultúra előremozdításában játszott szerepére gondolt. Lévén, hogy a polgármester a még érvényes, 1886-os törvénycikk értelmében a főispánt, a tanács tagjait és a tisztviselőket eskütételre kötelezheti, föl is szólította őket az eskütételre. Az eskütételt követően a város nem délszláv származású lakosainak nevében minden nemzeti közösségnek egy hat pontba foglalt nyilatkozatot kellett elfogadnia és aláírnia. Újvidék magyar lakosságának nevében Fáth Ferenc apátplébános szignózta a dokumentumot. Az első pontban foglaltak szerint az újvidéki magyarok elfogadták a Szerb Nemzeti Tanács megválasztásának tényét, és hogy részt vesznek a kibővített városi tanács munkájában, abban a hitben, hogy ez a városi tanács „kizárólag a város tanács jogkörébe tartozó”, folyó ügyeket fogja intézni. A második pont is megerősítette az első pontban foglaltakat, azzal a kitételrel, hogy a tanács nem fog „politikai dolgokkal” foglalkozni, annak a tudatában, hogy a város magyar lakosságának a va-

lóban „nehéz helyzetre való tekintettel” kellett helytállnia, mert ebben az átmeneti tanácsban a város „magyarjainak és németeinek érdekeit” kell képviselniük. Ugyanakkor kijelentették, hogy nem felelősek a városi tanács ezidáig meghozott határozataiért, mert nem vettek részt annak munkájában. Arról is nyilatkoztak, hogy remélik, a jövőben olyan tanács fogja igazgatni a várost, amelyet „demokratikus elvek alapján” választanak meg. A magyar és német képviselők reményüket fejezték ki, hogy szerb polgártársaik mindig „tiszteletben tartják a tanácsban kisebbséget képviselők jogait”, és hogy a tanács a város ügyeit magyar nyelven is megtárgyalja, hogy joguk lesz magyar és német nyelven ezekhez hozzászólni, mert csak így tudnak részt venni a tanács munkájában. A nyilatkozat hatodik cikkelye alapján az volt a meggyőződésük, hogy ezáltal megerősítik azt az „igaz barátságot, amely a város polgárai között fennáll”, lévén, hogy egymásra vannak utalva, tették mindezt „kedves városunk iránti szeretetünk jegyében” (ЋЕГОБАИ 2007; 91–117).

1918. november 25-e után, a Nagy Szerb Nemzetgyűlésnek az elszakadásról hozott döntését követően Újvidéken átszerveződött az élet. A város szerb polgársága már akkor meg volt győződve arról, hogy a szövetségesek mindent megtesznek, hogy a háborút lezáró békekonferencián a megszállt területeket az újonnan megalakult SZHSZ Királysághoz csatolják. Talán ezért kapott a város Bácska, Bánát és Baranya Igazgatóbizottságától olyan körlevelet, hogy csak azokat a parancsokat hajtsák végre, amelyeket az SZHSZ Királyság kormánya ad ki, a magyar minisztériumokét pedig, amelyek a *Budapesti Közlöny*ben jelennek meg, vagy más úton jutnak el hozzájuk, még véletlenül sem. Ugyanekkor tiltották meg az utazási okmányok kiadását és az osztrák–magyar fizetési eszközök behozatalát is.

Ezért nem kell csodálkozni azon, hogy a város szláv eredetű lakosai már 1919-ben a szerb trónörökös, Aleksandar Karađorđevićet várták Újvidékre. Erről 1919. július 3-án értesítették a polgármesteri hivatalt, ahol rögtön összehívták a városi tanács rendkívüli értekezletét, amiről a tanács tagjait Jovan Živojinović főispáni jogokkal fölruházott polgármester értesítette. Az értesítéssel egyidőben az ünnepélyes fogadás forgató-

könyvét is ismertették. Beszédében Jovan Živojinović javaslatot tett arra, hogy a kibővített városi tanács, amelybe a magyarokat is visszavették, szintén üdvözlje a „hőn szeretett régenst és trónörökösöt”, akit felállással és éljenzéssel fognak köszönteni. Dr. Branko Nikolić tanácsstag felszólalásában arra kérte a polgármestert, hogy tolmácsolja a legfelsőbb köröknek Újvidék örömét őfelsége látogatása kapcsán. Arról is döntöttek, hogy a kibővített városi tanács küldöttségei „meghitt vacsorán” fognak találkozni a régenssel, a városi tanács többi tagja pedig egy általános fogadás keretében ismerkedhet meg vele. Ezt követően a háromnapos látogatás részleteit ismertették a tanácstagokkal: a trónörökösöt a város küldöttsége a hajóállomáson várja, mivel monitorral érkezik Belgrádból. Elsőként Petar Bojović vajda, a hadsereg parancsnoka üdvözlí, majd katonai szemlét tartanak a polgármester jelenlétében. Azért került volna sor katonai fogadtatásra, mert ezzel is jelezni akarták, hogy Újvidék a megszállt területen helyezkedik el. Miután a trónörökös a városba kocsizik, írták a fogadástervezetben, a számára berendezett lakás előtt „polgárlányok” fogják köszönteni kenyérrel és sóval, a következő szavakkal: „Átnyújtjuk Őfelségének a kenyeret és a sót, városunk életét és összes javait. Ezentúl, uram, ezeket te oszd szét közöttünk, mint e háznak az ura és parancsolója.” Ezen a fogadáson a városi tanács testületileg lesz jelen, a többi „városban lévő testülettel” és a szomszédos községek képviselőivel együtt. A „néptömegek” megismerlése után a trónörökös a Slobodába, vagyis az egykori Erzsébet Szállodába vonul vissza, amely előtt este fáklyás menetet rendeznek. A polgármester estebédet ad a vendég tiszteletére, amelyen „átadja Őfelségének a várost”. Másnap reggel a város első embere és a vajda jelentést tesznek neki. Ezt követően a trónörökös a városházán fogadja a küldöttségeket, ahol a tervek szerint serklt (cirkel) tart, majd „az erkélyről köszönti a polgárokat”. A régens az egyházatyákkal is találkozott volna, majd ebéd után Kamenicát (Kaman-cot) látogatta volna meg. Este a városházán „meghitt vacsorát” terveztek tartani, amelyre Bács megye főispánját is várták. Ezután a trónörökösnek a Sloboda szállóban az összes nőegylet tiszteletére rendezett táncmulatságon kellett volna részt vennie. A következő két napban Szabadkára és Zomborba várták, és a negyedik nap végén „visszatér Petrovaradinba,

ahol a város polgármestere elkíséri a vár falaira, ahol a szabad ég alatt vacsorát rendeznek számára, majd ismét monitorra száll, és visszatér Belgrádba”.

Az újvidéki magyarok közül a kibővített városi tanács tagjai kerültek a meghívott vendégek listájára. A II. hivatalos küldöttség tagjaiként Wágner Károly, Profuma Róbert, Ribiczei Kálmán, Paitz József, dr. Szántó Aladár, Irsai Antal, Palásti Antal, Szedlacsek Lajos, Szabó János, Szekeres Bálint és Horváth Lajos vettek részt a fogadáson. A különböző hivatalokból és szervezetekből Jó András főkincstárnok, György Lajos folyammérnök, Fáth Ferenc, a római katolikus egyház, az Újvidéki Hitelszövetkezet és a Cecília Társaság képviselője, Dancsi Ábrahám, a beltéri Katolikus Kör, Meggyesi Ferenc, a katolikus gimnázium, valamint Turczér Ferenc, a Felső Kereskedelmi Iskola igazgatója kaptak meghívót erre az akkor Újvidék nem kisebbségi lakossága számára nagyinak számító eseményre. A városi tanács részletekbe menően megtervezte és kidolgozta a látogatás menetrendjét, amelyet 1919. július 17-én fogadott el. A látogatás, még akkor is, ha őfelségének csak tízfős volt a kísérete, pénzbe került, amelyet a város rendes költségvetéséből fedeztek. Erre a célra 100 000 koronát irányoztak elő, ami nem volt ugyan kis összeg, de elegendőnek sem bizonyult.

A Magyarország katonailag meg nem szállt részein zajló események, majd a párizsi békekonferencia megkezdése és az új délszláv állam határainak a kirajzolása ismételten megerősítette az állandósulás folyamata visszafordíthatatlanságának érzését. Ebből kifolyólag a hatalomgyakorlás különböző ágazataiban eltértek az eljárások, ami kaotikus viszonyokat idézett elő, különösen 1919 szeptemberétől, amikor már a magyar kormány sem támogatta az alakulófélben lévő államok elleni tiltakozást (A. SAJTI 2010; 36).

A párizsi békeszerződés magyar küldöttségének anyagában a Vajdaságra vonatkozó érvek dokumentuma a *Válasz a szerb emlékiratra* címet viseli. Ennek vezérfonala a szerbek Magyarország déli területeire formált joga, amelyet a békekonferencián történelmi tényekkel igyekeztek alátámasztani és megerősíteni. A történelmi érveket négy csoportra osztották, és

ezek időközönként a modern szerb történettudományban is megjelennek. Az első kérdéskör a szlávok jelenléte a magyar honfoglalás idején, a második a 15. században a szerb despoták magyarországi birtokaira alapozott jog, a harmadik a 17. század végén lezajló, nagy szerb bevándorláskor szerzett kiváltságok, a negyedik pedig a Magyarország területén megalakult Szerb Vajdaság autonómiájára való hivatkozás. A magyar küldöttség ezeket a történelmi érveket elvetette, mert „mindezen érveket és tényeket olyan hamis beállításban tüntetik föl, hogy azokat szó nélkül nem hagyhatjuk”. Az anyagot kommentálták, és történelmi magyarázatokkal álltak elő a szerb küldöttség állításaira. Rámutattak, hogy a javaslat értelmében az elcsatolásra kijelölt területek új államokhoz való csatolásával egy nemzetiségi állam helyett hármat hoznak létre, azzal, hogy Szerbia, Románia és Csehország követelésének eleget tesznek. Az újonnan létrejött délszláv államra vonatkozóan megjegyezték, hogy a Magyarország iránti követeléseinek teljesítésével az elszakított lakosság 13 622 000 főt tenne ki, és ezek közül csak 5 137 000 (37,7 százalék) lenne szerb. Az új jugoszláv állam létrejöttével kapcsolatban a magyar jegyzék arra hivatkozott, hogy a történelem folyamán a követelt területek sohasem voltak ugyanazon uralom alatt, még akkor sem, amikor különböző korokban bizonyos területek egy állam kereteibe tartoztak, de más-más uralkodók irányították őket. Azt is leszögezték, hogy a szerbek, a horvátok és a szlovének sohasem alkottak egy nemzetet a mai területeiken. Mindegyiküknek „fejlett, külön nemzettudata van, amelyet a közös jugoszláv név és eszme kedvéért egyik nemzet sem fog feladni, legkevésbé a szerb, mely közöttük a legszámosabb, és amely nemzet addig is saját nevével nevezett önálló állammal bírt” (GAÁL 2002).

A magyar delegáció párizsi tevékenységét az újvidéki közvélemény is különös figyelemmel kísérte. Magáról a béketárgyalásról magyar lap nem tudósíthatott, lévén, hogy magyar nyelven újság ebben az időszakban a városban nem jelent meg (HORNYIK 1985; 15). A békeszerződés körüli eseményekről a legaktívabban a Svetozar Miletić alapította, radikális párti *Zastava* számolt be. A lap 1920 januárjától rendszeresen tájékoztatott a béketárgyalások alakulásáról, legtöbbször röviden, a *Politikai hírek* rovatban, a lap második oldalán. Helyi jellegű hírek ritkábban

fordultak elő, mint ahogyan a megszállt területeken már kisebbségként kezelt vajdasági magyarság és németiség sorsáról is kevészer, de annál határozottabban, saját nemzeti pozíciójukból formált véleménnyel írtak. Így január 2-án *Magyar remények* cím alatt arról számoltak be, hogy egyes újvidéki magyar polgárokat „a világháború nem tanította meg semmire, és úgy viselkednek, mint régen. Erről nap mint nap meggyőződhetünk. Mintha számukra ma is kedvesek lennének a felkiáltások: »Vesszen a kutya Szerbia! Éljen a háború!«, mint 1914-ben. Sovinizmusuk egy kicsit sem változott, a lojalitás számukra »terra incognita«. Ahogyan értesültünk, Újvidéken már hosszabb ideje több fehérgárdista tiszt tartózkodik, akik az itteni magyarok köreiben álhíreket és röpiratokat terjesztenek. Azokról, akik államérdekeinket veszélyeztetik, hatóságaink nem sok gondot viselnek.”

A január 9-ei számban is találhatunk hasonló hangnemben íródott cikket. Ez az írás is rossz fényben mutatott be mindent, ami a régi rendszerrel volt kapcsolatos, így az *Újvidéki Hírlap* újraindulását is. „Az *Újvidéki Hírlap* ismét feltámad a hamvaiból?” – kérdezte a *Zastava* újságírója, és azon reményének adott hangot, hogy ez talán csak mendemonda. „Az *Újvidéki Hírlap*nak semmi áron sem szabad megjelennie. Ez legyen figyelmeztetés azok számára, akik sóhajtoznak utána, és akik sok cipőt elkoptattak Belgrádban a felélesztéséért szaladgálva, ha ugyan jól értesültünk. Mérhetetlen igazságtalanságot szenvedtünk el a nem szerbek-től a felszabadulás óta. De ezt az igazságtalanságot nem fogjuk eltérni. Ha már feltétlenül kell lennie Újvidéken magyar újságnak, az hagyja el ezt a nevet, amelynek hallatán bennünk rossz emlékek gyűlnek fel. Ha jól értesültünk, a lapot régi felelős szerkesztője és tulajdonosa akarja felújítani, aki azokat a fiatalembereket gyűjtötte maga köré munkatársaknak, akik Kun Béla vörös terrorja idején, Pesten valamilyen szerepet játszottak. Ezek elfogult magyar egyetemisták (akiknek Pest az ideáljuk), akik bolszevikekből heves magyar nacionalisták lettek. Az a szándékuk, hogy reményt nyújtsanak azoknak a délszláviai magyaroknak, akik gőgösen abban reménykednek, hogy a számukra kedvesek visszatérnek majd. Azok, akik ezidáig is hódoltak a »Vesszen Szerbia!« jelmondatnak, most is, mint eddig, keserűn csalódní fognak.”

Január 13-án Louis Franchet d'Espèrey nyilatkozatát közölték *A magyarok ne reménykedjenek semmiben* címmel. A szövetségesek keleti hadseregének parancsnoka kijelentette, hogy Magyarország határai csakis az előbékében kijelöltek lehetnek. „A tábornok azt is kijelentette, hogy ez Károlyi és Kun kormányzása miatt van.” Majd január 17-én arról tudósítottak, hogy a magyar küldöttséget a békekonferencián „hideg illedelmességgel fogadták”, és mindez azért történt, mert azt egy olyan „begyöpösödött reakcionárus vezeti, mint Apponyi Albert”, aki a háború idején végig megrögzötten Franciaország ellensége volt. Arról is meg volt győződve az újvidéki lap, hogy az a magyar remény, mely szerint sikerül megőrizni a háború előtti, ezeréves Magyarország integritását, „gőgös és semmis”, mint ahogyan értesültek Clemenceau állítólagos kijelentéséről is, miszerint „Magyarországot csak azért hívták meg, hogy a már kész békeszerződést aláírják, és semmi többen nem reménykedhetnek”. Január 20-án egy helyi jellegű rövid hírben arról írtak, hogy a demarkációs vonalon tizenkét fiatal magyar és német újvidéki lakost dobtak át, akik az osztrák–magyar hadsereg tisztjei voltak, és összeesküvést szőttek az SZHSZ Királyság ellen. Arról a híresztelésről is tudni vélték, amely szerint létezett egy hatvan nevet tartalmazó lista, amelynek tagjai összekötésben álltak a tizenkét összeesküvővel. Itt azonban azt is megjegyezték, hogy akadnak közöttük olyanok, akikről nem feltételeznék, hogy bármilyen konspirációban részt vehettek. Leszögezték: „a magyarok és németek is tudják, hogy mi nem vagyunk elnyomók. Mi mindent elismernénk nekik, amire jogosan igényt tarthatnának, és az új államban senki sem lenne elnyomva. Ezért minden hatalomváltási kísérlet nagy vétek lenne önmagukkal szemben, ami visszaüthetne rájuk.”

A *Zastava* január 23-án pár soros hírben foglalkozott Apponyinak a békekonferencián, három nyelven elmondott beszédével. Többek között azzal is, hogy a békeszerződés az összes ellenséges állam közül Magyarországot sújtja a legnehezebb büntetéssel. Természetesen a *Zastava* figyelmének a középpontjából egy pillanatra sem került ki a határok kérdése. A mit kapunk? szinte állandó témája volt a lapnak. Így 1920 februárjában több ízben is írtak a leendő határokról, valamint arról, hogy a horvát képviselő, Ante Trumbić jelenléte csak megnehezítette a szerb

tárgyalók helyzetét. Tudni vélték, hogy a magyarok hol és mikor fogják aláírni a békét. Annak a történész küldöttségnek a munkájáról is írtak, amelyikben szerb oldalról dr. Jovan Radonjić és dr. Aleksa Ivić, horvát oldalról pedig dr. Ivan Bojničić-Kninski vettek részt. Az volt a feladatuk, hogy kiválasszák és összeírják azokat a régiségeket és iratokat, amelyekre „jogot formálhatunk”. „Egy része ezeknek a mi népünké volt, és a magyarok azt a mi területeinkről Pestre vitték, másik részük pedig a magyarországi szerbekre vonatkozik, és ezekre mi jogot formálunk, mint az eddigi Magyarország örökösei.” Az SZHSZ Királyság történész küldöttségét Somssich József külügyminiszter fogadta, aki meghallgatta óhajaikat, és közölte velük, hogy a minisztertanács döntése értelmében a delegáció kiválaszthatja ugyan mindazokat a kéziratokat, műtárgyakat, valamint régi könyveket és pénzerméket, amelyekre az új állam jogot formál, az átvitelüket azonban el kell halasztani a békeszerződés ratifikálásáig. Ezt követően a küldöttség tagjai jegyzőkönyvet írtak alá a Magyar Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum és az Egyetemi Könyvtár igazgatóival, és lajstromozták mindazt, amire igényt tartottak, így a Nemzeti Múzeumból mindenre, amelyek „azokról a területekről vannak, amelyek ma mi államunkhoz tartoznak”.

A *Zastava* szerint már 1920 februárjában látható volt, hogy az új jugoszláv államban a kisebbségi iskolaügy sem lesz problémamentes. A lap újságírója szinte felháborodottan írt a nem szerb gimnáziumokról, annak kapcsán, hogy a nem szerb sajtó, és itt a helyi német és magyar médiára gondolt, mind gyakrabban közöl olyan szövegeket, amelyekben a nemzeti hovatartozás és azok az előjogok kerülnek előtérbe, „amelyekre jogot formálnak, és amelyeket elvárnak kormányunktól”. Az ilyen írások leginkább a *Deutsches Volksblatt*ot jellemezték, amelyben előtérbe került az „elmagyarosítás elleni lázadás”. Ironikusan jegyezte meg a cikkíró, hogy ebben valamelyest támogatja a németeket, csak azt kérdezi, hol voltak eddig, amikor a „hazafiságban” (a hazafiság szót a cikkíró magyarul használta) versenyeztek a magyarokkal. Felfedte a német újság „szeparatistikus” szándékát, vagyis hogy az a szerb előrehaladást szándékozik fékezni azzal, hogy nemzetileg tiszta (elkülönített) iskolák, és nemcsak elemi, hanem középiskolák megalapítását is követelték. Majd kifejtette,

hogy „véleményünk szerint a nem szerbeknek csak elemi iskolát és alsó gimnáziumokat kell engedélyezni. Minden felső gimnáziumnak szerb gimnáziumnak kell lennie, amelyben az ifjak államnyelven és szerb tanároktól tanulnák meg szeretni ezt a hazát. Az alsó gimnáziumokban a szerb nyelvet tantárgyként tanulnák, amelyet a gyerekek négy év alatt annyira elsajátítanak, hogy a felső gimnáziumot már sikeresen államnyelven végezhetnek, így a diákok a mi egyetemeinkre járnának, és nem kellene nekik külföldön tanulniuk. Nekünk az iskolákra azért van szükségünk, hogy olyan értelmiséget neveljünk, amely ezt az államot szolgálja, nem pedig másikat. Minek nekünk a német vagy magyar értelmiségi, aki, amikor befejezte a saját nemzeti gimnáziumát, csak annyira ismeri az államnyelvet, mint a görögöt vagy a latint. [...] Afelől is biztos lehet, hogy a mi gimnáziumunkból még egy nyelv ismeretével fog kikerülni, mert a szerb gimnáziumokban ez mindig így volt, míg a magyarokról tudjuk, hogy nem. A magyar gimnáziumokban csak magyarul tanultak, és sehogy máshogy, sőt erre még büszkéek voltak ők is és a tanáraik is.” A továbbiakban a *Zastava* a béketárgyalás minden momentumát rövid hírekben kísérté *A mi külpolitikai állapotunk* címmel. A magyar ellenség sem változott: „A szövetségi sajtó határozottan kéri a politikusaitól, hogy a délszlávok, a csehszlávok és a románok érdekeit ne áldozzák fel a magyar követelésekért.” Február 23-án *A magyarok még mindig a népszavazásról álmodnak* címmel idézik Beneš a Budapesten megjelenő *Az Est* híre alapján, annak apropóján, hogy Csehszlovákia visszautasította a népszavazást: „a csehek készek a magyarokkal való baráti kiegyezésre és a békés együttélésre”.

Február elején a Magyarországgal kötendő kereskedelmi szerződésről mondott véleményét a *Zastava*: e szerint az új jugoszláv kormány remélhetőleg nem fogja megengedni, hogy „etessük azokat, akik rosszat akarnak nekünk, és Vajdaságban népszavazást kérnének”. Majd rövid hírként március elején *Béke Magyarországgal* címmel tudatja olvasóival, hogy a magyar delegáció által felvetett politikai kérdésekről Londonban döntenek, míg az összes más területi igényre vonatkozó kérést a nagykövetség konferenciája fogja megtárgyalni Párizsban. Ezt az értekezletet február 28-án tartották meg, számolt be az újvidéki lap.

A *Zastava* aggodalommal figyelte az Újvidéken kívüli történéseket, így azt a szabadkai hírt is veszélyesnek tartották, amely arról szólt, hogy Magyarországról plakátokat és röplapokat „dobnak át”, amelyeken az áll, hogy Magyarország nyugodt lélekkel visszautasíthatja a békeszerződés aláírását, mert az Antant „beteg és nem egységes” döntéseit nem tudja végrehajtani. Magyarországnak „tekintélyen aluli a békeszerződés aláírása Romániával, Csehszlovákiával, és a mi királyságunkkal” – írta az újvidéki lap. A békeszerződés aláírásának elhalasztását követően, május 23-án Belgrádból kapott hír már önnyugtatóként hat: „A magyarok azt kérték, hogy a békeszerződés aláírását, amelyet tegnapi terveztek, egy-két nappal tolják el. A mi határunk Magyarországgal legnagyobbbrészt a demarkációs vonal marad.” Végül a május 25-ei számban a főcímekek között olvashatjuk: *Magyarország elfogadja a béke minden feltételét.* Majd talán magyarázatként, hogy a szövetségesek „követelni fogják a békeszerződés aláírását”, mert „semmilyen új hosszabbítást” nem fognak jóváhagyni. Június 3-án már vezércikk szolt *A magyar politika összeomlásáról.* A békeszerződés aláírása előidézte budapesti eseményekről tudósítva szándékosnak ítélték meg, hogy a magyar fél nem teszi közzé a több napja meghozott döntést, hogy alá fogja írni a békeszerződést: „Tiltakozó nagygyűléseket tartanak, az utcákon a csöcselék plakátokat visz, amelyen azt írja: »Nem, nem! Soha!«” Arról, hogy Újvidéken 1920. június 4-én még mindig nem voltak meggyőződve róla, hogy a békeszerződés szövege nem változott, a *Zastava* cikkírójának a megfogalmazásából lehet következtetni. „Igaz, hogy ezidáig meg voltunk győződve róla, hogy nem változtatnak az álláspontjukon Magyarországot illetően, és hogy a demarkációs vonaltól sem fognak nagyban eltérni, amely a mi északi határunk lenne a magyarok felé, mégis szükséges, hogy végre hivatalosan is megoldódjon ez a kérdés, és a határt pontosan meghatározzák.” A trianoni esemény híret a *Zastava* a június 8-ai számában közölte, az első oldalon főcímben: *A magyarok aláírták a békét.* A hír alatt pedig vezércikkben a békeszerződés jelentőségét taglalták, nemcsak a délszlávok, hanem a szlávok szemszögéből is, „mert a szláv tömböt a magyarok a honfoglalást követően ezer évre szétszakították”. „Csak mára sikerült sarokba szorítani a magyarokat, ezeket a jövevényeket, ezeket az Euró-

pába betolakodókat, ezt az idegen testet az indoeurópai népek között, ezt a délszlávok közötti éket, csak mára lettek visszaszorítva azon határok közé, amelyekre a számbeli arányuk szerint jogosultak." A békeszerződés aláírását követően a *Zastava* ugyan röviden, de foglalkozott a Budapesten június 4-én kitört zavargásokkal. A békeszerződés aláírását követő napon tudósítottak arról, hogy „általános össznemzeti gyász van”, amellyel „nem fognak cél érni”, mint ahogyan más tiltakozások sem voltak célravezetőek. A június 9-én megjelent számban már részletekről is írtak, arról, „hogyan írták alá a magyarok a békét”. Azt is tudni vélte a lap, hogy „a ceremónia mindössze húsz percig tartott”, „a két magyar képviselő az asztal végén balról foglalt helyet” és a Millerand kijelentését követően, hogy a szerződés szövege ugyanaz, mint a május 6-án átadott tervezet, aláírták. A magyar képviselők ezt követően „visszavonultak a szállodájukba”, míg a szövetséges hatalmak képviselőit meghívták „a szomszédos szalonban lévő büfébe”. Az SZHSZ Királyság képviselői a román és csehszlovák küldöttekkel tértek vissza Párizsba, „egy csoportot képezve”. Mivel a békeszerződést aláírták, ők „a közös győzelem és a leigázott testvérek felszabadulása alkalmából gratuláltak egymásnak”. Június 9-én a *Zastava* arról számolt be, hogy a „magyar lakosság rezignáltsággal vette tudomásul a békeszerződés aláírásáról szóló hírt”. Majd a mindennapok következtek, a figyelmeztetések, hogy mindenki köteles betartani az új rendet, hogy az üzleteket „vasárnap és a jelentős pravoszláv szentek napjain egész nap zárva kell tartani, mert a rendelkezés megszegését az új állam elleni lázadásként kezelik”. A trianoni békeszerződés teljes szövegét a szerb radikális lap az 1920. június 20-án megjelent számában közölte.

Június 24-én *A mi magyarjaink és németjeink kérdése* címmel foglalkoztak a kisebbségek kérdésével. Már a cikk elején megállapították, hogy a „széles közvéleményben még mindig a régi szemlélet uralkodik a politikai, gazdasági és kulturális kérdések kapcsán, és nehezen szokják meg az új körülményeket, amelyek a délszlávok egyesülésével álltak elő”. „Az egyik fontos kérdés Vajdaságban a kisebbségi helyzet, az itt élő németek és magyarok ügye. Ami a magyarokat illeti, hangsúlyoznunk kell, hogy ők itt jövevények, és azt is le kell szögezni, hogy a németeknél is később

jöttek. A magyarok ide állami és magántisztviselőkként települtek, elenyésző számban pedig mint kereskedők vagy kézművesek, akik állami védelem alatt szétszéledtek a településeinken – ezzel az egykori magyar kormány a szerb lakosságot akarta visszaszorítani. Fontos még megemlíteni azt is, hogy Temerin és Zenta magyar lakosai valamikor szlovákok voltak, akik magyar nyomásra lettek magyarok. Ezt azért emeljük ki, hogy rámutassunk arra a körülményre, hogy a mi tájainkon nincsenek őshonos vagy itt született magyarok. Rájuk államunk nem lehet semmilyen tekintettel, mert az egyetlen tiszta magyar része a magyar nemzetnek, a maroknyi értelmiség a határon túlra menve elhagyta őket. A másik része pedig a zsidók, akik tegnap még magyarnak vallották magukat, de ők már lerázták a magyar igát, és teljesen megbékültek az új körülményekkel. Tehát a magyarságnak Vajdaságban nincsenek gyökerei, így nincs rá ok, hogy ápoljuk őket. Másként áll a helyzet a németjeinkkel. Ők sokkal előbb települtek ide, és bizonyos településeken igen sűrű tömegekben élnek. [...] Mi hiszünk a németek és köztünk lévő barátságos viszonyban. A saját gazdasági fejlődésükkel és előrehaladásukkal a mi államunkat erősítik.” A fentieket csak megerősítette a *Zastava* június 26-ai számában közölt vezércikk, amely az *Ellenséges és nem szláv alattvalók gyarai a mi királyságunkban* címmel foglalkozott a kisebbségi sorba jutott nemzetek vagyonának kérdésével. Ez azért volt érdekes a lap szerkesztőjének, mert a szerb hadsereg bevonulását követően az ellenséges magyar és német vagyon hatósági felügyelet alá került, ami a békeszerződés aláírásával megszűnt. A cikkíró az indította elmélkedésre a nem szerb vagyon kapcsán, hogy a rendelet értelmében az új állam feloldotta ezt a felügyeletet, azzal a feltétellel, hogy a tulajdonos nem kérhet kártérítést. „Emiatt az új állam gazdaságának jelentős része idegen tőke, és idegen tulajdonban van. A háború alatt ez a vagyon legnagyobb részét az ellenséges államok vagyona volt, és azok szétesését követően került az egykori Osztrák–Magyar Monarchia vagyonaként az új államhoz csatolt részekkel együtt hozzánk” (HORNÝÁK 2004; 61–62). A *Zastava* szerint az ellenséges vagyon visszaszármaztatása tulajdonosainak „nemzetgazdasági győzelmük a párizsi békekonferencián”. Ezért a cikkíró szerint „rögtön hozzá kellene fogni a megkezdett program végrehajtásához és az

összes üzem államosításához". Abban is reménykedett a szöveg szerzője, hogy az új állam vezetése „legalább annyi nemzetgazdasági koncessziót biztosított az ellenséges tőkéből, hogy az ne a mi nemzeti érdekeink kárára létezzen. [...] Mindezek az üzemek, gyárak, bankok és üzletek az idegen hatalom, a judeo–osztrák–magyarság szigetei, a mi kibővült hazánk megrögzött ellenségei, akik mint az agyag a napot, úgy kerülnek nyelvünket, írásunkat és minden mást, ami velünk kapcsolatos." Az újságíró szerint ahogyan ezekben az üzemekben üldözik a szláv származású munkásokat, „úgy kell államunknak is a jugoszláv kereskedelem szláv karakterének megőrzéséért bizonyos »tisztogatást« végrehajtania". Ezekben a folyamatokban fontosnak tartja azoknak az államellenes elemeknek az eltávolítását, akik nem tették le az esküt. Az ilyen „kisebb és nagyobb, romboló elementumok" a cikkíró szerint „fáradhatatlanul dolgoznak, nem látványosak, de mi érezzük a testünkön, hogy szisztematikusan áskálódnak és mérgeznek. [...] Ezért meg kell őket gátolni sikeres élőködésükben és szlávellenes tevékenységükben."

A *Zastava* cikkeiből kirajzolódik az SZHSZ Királyságba szakadt magyar kisebbség iránti többségi viszonyulás. A békeszerződés aláírásával az átmeneti időszak is befejeződött, amelyben még pislákol a remény, hogy az elszakított nemzetrészek sorsa másként alakulhat. Mivel ez az állapot 1920. június 4-én megszűnt, a vajdasági magyarság védtelenül várta a sorsát, amelyben az új szláv nemzet elégtételt szeretett volna venni az „ezredévnyi sanyargatásért", ahogyan az újvidéki szerb újság fogalmazott. Ezzel magyarázható az az írásokból kicsengő rosszindulat, amivel Magyarország trianoni vergődését figyelték. Tényként kell kezelni azt is, hogy az egykori magyarországi szerb radikálisok álláspontjai már 1920-ban, a trianoni békeszerződés aláírása kapcsán közölt véleményekben megegyeznek a két világháború közti időszak Jugoszláviája magyar kisebbséggel kapcsolatos politikájának fő irányelveivel. Az viszont elgondolkodtató, hogy bizonyos álláspontokkal és történelmi szemléletekkel, mintha csak megállt volna az idő, száz év múltán is, újfent szembeülnünk kell.

## IRODALOM

A. SAJTI Enikő (2004): *Impériumváltások, revízió, kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Napvilág Kiadó, Budapest

A. SAJTI Enikő (2010): *Büntudat és győztes fölény – Magyarország, Jugoszlávia és a délvideki magyarok*. Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola, Szeged

BJELICA, Slobodan (2018): *Oslobođenje Novog Sada 1918 – Svedočanstva i polemike*. Novosadski Klub–Gradska Biblioteka u Novom Sadu, Novi Sad

GAÁL György (2002): *Délvidék–Vajdaság Trianonban – Pusztába kiáltott érvek*. <http://skm.vmmi.org/trianon/gaaltrianon.htm> (2020. május 10.)

HORNYÁK Árpád (2004): *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Forum Könyvkiadó, Újvidék

HORNYIK Miklós (1985): *A Délbácska története*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

ЊЕГОВАЊ, Драго (2007): *Записник прве седнице проширеног савета града Новог Сада од 25. фебруара 1919. године*. Годишњак Музеја града Новог Сада, Бр. 2/2006, 91–117.

## JEGYZETEK

<sup>1</sup> ИАНС Ф.150. 927/1919.

<sup>2</sup> ИАНС Ф.150. 14191/1919.

<sup>3</sup> A *Zastava* lap felelős szerkesztője 1920 és 1923 között Triva Militar (1889–1977) író, történész, újságíró, a Matica srpska kéziratárának igazgatója volt, aki a későbbiekben, 1944 novemberétől tagja lett annak az Ankét Bizottságnak, amelyik a németek és magyarok háborús bűneivel foglalkozott. A *Megszállók és segédek háborús bűneiről* szóló elaborátum egyik fő szerzője volt.

<sup>4</sup> A szövegben megjelenő, külön nem jelzett idézetek a *Zastava* című lap 1920 januári–szeptemberi számaiból valók.